

Leo Strauss, újraolvasva

DINNYEI BÉLA

SMITH, Steven B: *Reading Leo Strauss: Politics, Philosophy, Judaism* Chicago and London: The University of Chicago Press, 2006. xi, 256 o.

A politikai filozófia létjogosultságának kérdését és a politikai világ természetét sokan, sokféleképpen értelmezték.

A múlt század gondolkodásában létezett egy olyan beállítódás, amely szerint a politikum korántsem csak az emberi dolgok világának egy filozófiailag vagy tudományosan mellékes eleme. Egyes filozófusok úgy vélték, hogy a politikum kitüntetett jelentőséggel bír *mint az emberi létezés lényegileg meghatározó eleme.*

A politikum és a politikai filozófia jelentőségét a gondolkodásuk középpontjába állító szerzők sora persze nem homogén, mind gyökereik és indíttatásuk, mind gondolataik és következtetéseik lényege nagy változatosságot mutat.

Nem lehet kétséges, hogy az embert politikai lényként értelmező filozófusok között kitüntetett figyelmet érdemel *Leo Strauss* (1899-1973).

Strauss gondolatait szinte változatlan érdeklődés övezi revelatív erejű tanulmánya, az *On Tyranny*, valamint az ötvenes évek elején megjelent *Természetjog és történelem* óta.¹ Strauss hatása kivételes volt, a szellemi élet filozófián kívüli szereplőit is gyakran megérintette. Az olvasó talán nem gondolná,

hogy neve milyen gyakorta előfordult már amerikai napilapok aktuálpolitikai rovatainak hasábjain, például az iraki háború vagy általában a Bush-adminisztráció külpolitikájára kapcsán. A republikánus politika fejleményeiben és a „neokonzervatív” irányzatban egyes sajtómunkások a Fehér Házba beférkőzött straussianusok hatását látják, de arra is volt példa, hogy egy neves rendező egy Broadway-darabban támadta a filozófus nézeteit. Mindazonáltal Strauss nevének emlegetése a változó színvonalú közéleti vitákban csak mellékes elem az oeuvre eszmetörténeti jelentőségéhez képest.

A felszínes ítéletekkel szembeszállva az életmű teljességének megértéséhez kívánt útmutatót adni értő amerikai olvasója, Steven B. Smith. Smith (1951-) 1984 óta tanít politikatudományt a Yale University-n, 2006-ban jelent meg tanulmánykötete *Reading Leo Strauss* címen. A *Politics, Philosophy, Judaism* alcímet viselő könyv két részből áll: a sokat sejtető *Jerusalem* címen megjelent rész három, a második, *Athens* című további öt fejezetet tartalmaz. A kötetben szereplő első öt fejezet eredetileg önálló tanulmányként jelent meg különböző folyóiratokban 1991 és 2000 között, míg a *Bevezetés* és az utolsó három fejezet feltehetően eredetileg is a könyvbe íródott, így logikailag valamivel egységesebb képet mutatnak.

Strauss műveit jó ismerő Smith szándékai szerint a vulgarizáló tendenciáktól szeretné megóvni a nagy filozófust, különösképp pedig a neokonzervatív gondolkodó kliséjétől. Egyúttal arra is kísérletet tesz, hogy reprezentatív képet adjon mindarról, ami Strauss fontosabb munkáiban megjelent. A szerző kiindulópontja az, hogy Strauss inkább barátja volt a liberális demokráciának, semmint ellenfele, jöllehet rokonszenve fenntartásokkal volt teli, és a szó eredeti értelmében vett szkepticizmus jellemezte.

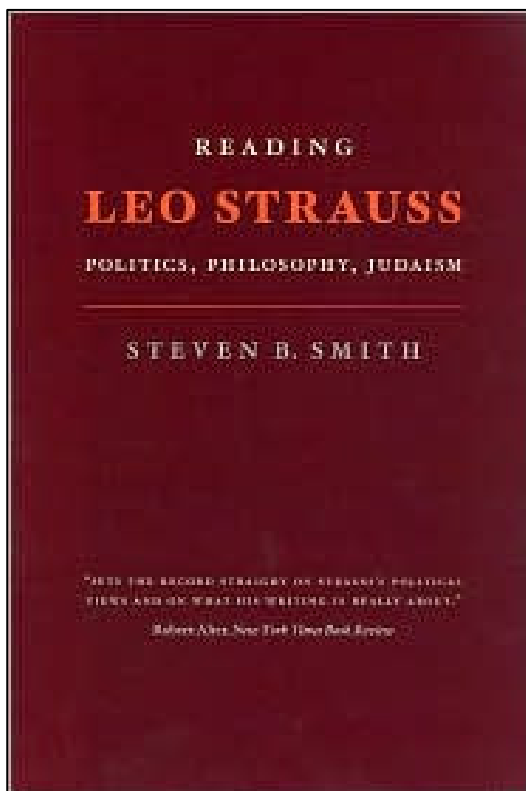
A kötet szerzőjének intenciója tehát elsődlegesen az, hogy tudatosítsa a gyakran félreértett Strauss jelentőségét, mégpedig úgy, hogy újragondolja az életmű fontosabb csomópontjait. Mindemellett úgy tűnik, hogy a Strausst (újra)olvasó Smith nem törekedett arra, hogy monografikus igényű áttekintést adjon a filozófus munkájának egészéről. Beállítódása éppen azért kelthet bizalmat, mert tartózkodik a problematikus, nagy következtetések levonásától. Az elővigyázatosság Strauss esetében (is) indokolt, hiszen ugyancsak nehéz lenne számot adni arról, hogy miben áll Strauss filozófiája, vagy arról, hogy mit jelent straussianusnak lenni. Smith úgy vélekedik, hogy Strauss nem alkotott rendszert, vagy valamely könnyedén azonosítható doktrínát, hiszen munkája számos irányban nyitott volt. A régiek és modernek közötti különbség éppúgy foglalkoztatta, mint a filozófia és a

költészet vitája, vagy az ész és a kinyilatkoztatás dilemmája.

Jöllehet, a straussi kérdések tömege rendkívüli, Smith kötetén mégis végigvonul egy viszonylag egységes tematika. Eszerint a kötetben említésre kerülő témák mindegyike valamiképp ahhoz az izgalmas, és nyomasztó

jelenséghez kapcsolódik, amit *teológiai-politikai problémának* nevezhetünk. Az életmű talán legfontosabb kérdése így nem más, mint a *kinyilatkoztatás* és az *ész* igazságai között fennálló lényegi feszültség, amelyben az ember, mint politikailag létező lény egzisztenciálisan érintett. A Strauss által nemcsak metaforikusan a *Jeruzsálem* és *Athén* nevével jelzett ellentét volt az, amely az egész nyugati kultúra sorsát és értelmét meghatározta.

A bibliai kinyilatkoztatás és a görög bölcsélet viszonyában megjelenő antitézis a nyugati embert és civilizációját léteben érinti, és ma is fogva tartja. Az érintettség a modern világra éppúgy vonatkozik, mint bármely korábbi korszakra. A huszadik századi politikai filozófus számára pedig a *modernitás* kérdése megkerülhetetlen. A múlt század első felében, főképp Amerikában erőteljesen tartotta magát az a progresszivisták nézet, miszerint a modern tudományok fejlődése a szabadság és a demokrácia diadalát fogja elhozni. A harmincas évek Németországból az Egyesült Államokba menekülő Leo Strauss vitába szállt az Újvilágban divatos jóhiszemű

optimizmussal. Azt állította, hogy a modern filozófia dinamikája és az értékmentes társadalomtudomány eszméje, következményeiben nihilizmushoz, az igazság és a jog fogalmát relativizáló historicizmushoz vezethet.

Az ember politikai létét meghatározó teológiai-politikai probléma jelenti tehát (miképp a fejezeteket tartalmazó két nagy rész címe: *Jeruzsálem és Athén is érzékelteti*) Smith könyvének logikai kiindulópontját. Jeruzsálem és Athén dilemmája nem pusztán teológiai vagy filozófiai kérdés. A két szféra különbsége valójában a politikum és az autoritás lényegét jelenti. Strauss kérdése tehát eszerint az volt, hogy a legfőbb autoritás a kinyilatkoztatás igazságain nyugszik-e, vagy pedig az életet az autonóm emberi ész útmutatásai szerint kell-e élnünk.

A Smith könyvének első fejezetében (*How Jewish was Leo Strauss?*) megfogalmazott érvelés szerint a teológiai-politikai probléma Strauss kitüntetett témája volt, pályafutásának korai éveitől kezdve. A nyugati tradíció nagy antitézisében a Biblia és a filozófia két különböző „kódot”, vagy inkább életmódot jelent. A filozófia nem más, mint törekvés arra – állította Strauss – hogy a vélekedés helyét a minden dologról való tudás vegye át. A bibliai gondolkodás kezdetét ezzel szemben nem a szemlélődő élethez vezető intellektuális tevékenység, hanem az áhítat és az istenfélelem jelenti.

Így a kinyilatkoztatás és a tudás ellentéte nem más, mint a Szentírás és a filozófia feszültsége, amely a kezdetektől fogva evilági, azaz politikai dimenzióval rendelkezik. A két világ ellentéte a politikai és az egyházi hatalom konfliktusát és kölcsönhatását is involválja, ráadásul nem az újkortól, hanem a kezdetek kezdete óta. A szekularizációs nyomás így Smith Strauss-olvasatában már Szókratésszal megjelent, aki a természet vizsgálatának eszméjét az emberi dolgok világára elsőként alkalmazta. Így a politikai filozófia lényegileg egyidős a filozófiával magával, és az emberi gondolkodásban megjelenő evilági elemmel.

Bár a politikai filozófus gyakran intellektuális magasletről szemléli az események világát, azt azonban tudja, hogy az okosság mit sem ér, ha valamilyen módon nem érintkezik a valósággal. A huszadik századi politikai filozófia egyik fontos tanulsága talán éppen az, hogy a jó filozófus gyakran kitekint az elefántcsont-toronyból. Smith joggal véli úgy, hogy Jeruzsálem és Athén konfliktusa Strauss számára jóval többet jelentett pusztán metaforánál, vagy történetfilozófiai hipotézisnél. Strauss német zsidó volt, és korai műveiben centrális szerepet játszottak a zsidósággal kapcsolatos vizsgálódások. Fiatalkorában a cionizmussal rokonszenvezett, bár Smith szerint mindvégig kételkedett abban, hogy Izrael állam megalapításával egyszer és mindenkorra megoldódhat a zsidó sors problematikussága.

Smith könyvének második és harmadik fejezetében (*Gershom Scholem and Leo Strauss: Notes toward a German-Jewish Dialogue, Strauss's Spinoza*) arra vállalkozott, hogy bemutassa a juadizmus ügyének egész élete során elkötelezett Strausst, aki kitüntető figyelmet szentelt annak, amit a kötet szerzője „zsidó politikai gondolkodásként” kísérelt meg azonosítani. Smith az elmarasztaló kritikák kockázatát is vállalva úgy látja, hogy a Strauss által értelmezett zsidó politikai gondolkodás alapvonását az üldöztetés, valamint a hontalanság és a marginalizáltság élményei határozták meg. Eszerint a sajátosan zsidó politikai gondolkodás az asszimiláció és az elkülönülés feszültségében fogant, és olyan szellemi teljesítményekben bontakozott ki, mint a felvilágosodást az ezoterikus írásban megelőlegező Maimonidész, vagy a bibliai kinyilatkoztatást a pusztán ész erejével értelmezni törekvő Spinoza munkája.

A zsidóság életében érintett újkori filozófus számára a kihívást Smith Strauss-értelmezése szerint az emancipáció és az asszimiláció kérdése jelenti. A felvilágosodás teremtményeként létrejövő liberális demokrácia sajátossága éppen az volt, hogy a természetes jogok egyetemes erkölcsisége nevében csak úgy volt képes kiküszöbölni a

zsidók és nem zsidók közötti ellenéteket, ha az emancipációval párhuzamosan a zsidó sajátosságok eltüntetésére törekedett. A zsidó politikai gondolkodás emellett a meghasonlást irányába is mutathatott, amennyiben benne újra éledő intenzitással jelent meg a kinyilatkoztatás és az evilági bölcsesség között fennálló ellentét.

Könyvének záró fejezetében (*VWLSD, or What Would Leo Strauss Do?*) Smith arra következtet, hogy Leo Strauss a politikai-teológiai probléma paradigmátikus példájának tekintette a modern társadalom zsidóságát. A weimari Németország bénultságát saját tapasztalataiból ismerő gondolkodó védelmezte és támogatta a zsidó állam eszméjét. Ám az államiság melletti elköteleződését nem vallásos vagy nacionalista indokok határozták meg, hanem a liberális államra vonatkozó filozófiai kételyek. A liberalizmus az elfogadás és a tolerancia főképpen formális aktusával megadta a szabadságot *in foro externo*, de nem védte meg a zsidókat az antiszemitizmus támadásaitól. A zsidó állam szükségessége azonban nemcsak a túlélés miatt volt lényeges, hanem az önbecsülés okán is, hiszen az európai emancipáció sokszor nem adott mást, mint formális egyenlőséget, ráadásul úgy, hogy kedvezményezettjeit eltérítette kulturális örökségüktől.

A teológiai számára kihívást jelentő filozófia a görög antikvitásban jelent meg, és a Biblia által sugalmazott, pásztori étellel szemben a poliszban talált otthonra. Közismert, hogy Strauss fontosnak tartotta a régi könyveket, mégpedig úgy, hogy nem pusztán régészeti leleteknek tekintette őket. A kötet Athénnek szentelt második részében Smith Strauss Platón-képét ismertette ad további útbaigazítást a Strauss politikai filozófiája iránt érdeklődő olvasó számára.

Platón *Államát* az utópia címkéjével elintéző felfogások érvényességét Strauss kétségbe vonta, amikor szembefordult a standard nézetekkel. Smith szerint Strauss filozófiai beállítódását elsődlegesen határozta meg az igazság folytonos kutatása értelmében vett szkepticizmus. Úgy vélte, hogy a filozófus tisztessége feltétlenül megköveteli, hogy önmagát ne tekintse végső, és lezárt igazságok letéteményesének.

E magatartás példája jelenik meg Platón aporetikus dialógusaiban. A dialógus Strauss szerint nem pusztán irodalmi forma vagy médium, hanem maga a tanítás. A dialógus a filozófiai kommunikáció sajátos formája,

***A politikai filozófiáról vallott
straussi felfogásnak éppen az a
lényege, hogy a filozófus
hivatásának természeténél fogva
nem vállalkozhat politikai
küldetések teljesítésére.***

amely – vélekedik a *Leo Strauss's Platonic Liberalism*-címen közreadott fejezetben Smith – félúton helyezkedik el a szókratészi élőbeszéd és Arisztotelész szisztematikus értekezései között. A jó dialógus olyan, mint a társalgás: különböző helyzetekben, különféle emberekre, *ad hominem*, a helyzetnek megfelelően vonatkozik. Strauss, vitatkozva a standard nézet képviselőivel, azt állította, hogy Platón *Állama* elsősorban nem a filozófia és a politikum egyesüléséről szőtt álom, hanem a politikai idealizmus kritikája egy nagyszerű gondolatkísérlet formájában. Smith percepciója szerint Strauss kételkedett abban, hogy a filozófia alkalmas lenne a létező politikai világ gondjainak megoldására.

A politikai filozófiáról vallott straussi felfogásnak éppen az a lényege, hogy a filozófus hivatásának természeténél fogva nem vállalkozhat politikai küldetések teljesítésére. Strauss nem hagyott kétséget a felől, hogy a hatalommal rendelkezők, s különösképp a zsarnokok vágya a „demotikus” dicsőség, a mindenki elismerése,

míg a filozófus hiúságát kontemplatív életformájában csak a bölcsek elismerése foglalkoztatja. Ebből következik, hogy csak a bölcsek élete szabad: „A filozófiai élet felsőbbsege a mások véleményétől való függetlenségből levezetett.” [137], jegyzi meg Smith az *On Tyranny* gondolatmenetét is elemző hatodik fejezetben (*Tyranny Ancient and Modern*).

Strauss a platóni idea fogalmának újraértelmezésével világította meg a filozófusi hivatás értelmét: a Smith által 'bevett nézetnek' nevezett elképzelés szerint az ideák esztétikai, morális és nem utolsósorban politikai ítéleteink alapjai, amelyek ellenállnak a relativizmus és a szkepticizmus kísértésének. A fenomenális megjelenésétől független ideák fogalmát Strauss a fantasztikum világába sorolta, és azokban sokkal inkább a filozófia örök, állandó problémáit látta. Az ideák „nyitott végű” szemléletének értelmében jelenik meg Strauss szókratészi filozófiája: eszerint minden kontemplatív élet kulcsa tudásunk korlátainak tudása. A filozófia straussi lényege így nem más, mint az állandó problémák, és nem a megoldások ismerete, szemben a minden tudást térben és időben relativizáló historicista állásponttal. „A megoldások elégtelenségéről való szkeptikus tudás a sokféle alternatíva újragondolásához vezet. A filozófia nem más, mint az alternatívák és a fundamentális, lényegi problémák iránti nyitottság.” [122]

Strauss visszatérése Platónhoz azt a látszatot keltheti, mintha Martin Heideggerhez hasonlóan az „életvilágot” vagy a régieknek a létre vonatkozó tudását kívánta volna valamiképpen rehabilitálni. A Heidegger–Strauss párhuzam vonzónak tűnik ugyan, Smith mégis visszautasítja a két filozófus közötti lényegi analógiák gondolatát. Strauss képében Platón barlangja nem más, mint a polisz szimbóluma, amelyet az árnyképek, azaz a vélemények sokasága díszít. Így a platóni állam nem ontológiai, hanem politikai értelemben fogható fel, mint a vélekedések világa. A vélekedés a

társadalmi lét eleme, ellentétben a filozófiával, amely a vélekedést a tudással kívánja helyettesíteni.

Másrészt – folytatódik az értelmezés – Strauss a modern tudomány előtti tudás értelmezésében is különbözött Heideggertől. Heidegger a régi tudás újra-felfedezésének akadályát a *létfelejtés* jelenségében látta, míg Strauss a *történeti tudat* felemelkedésében, vagyis abban a hitben, amely minden tudást szükségszerűen a speciális történeti szituációkhoz kötötként jellemez. Bár Strauss Heidegger életművét a kortárs filozófia leginkább kihívó és enigmatikus teljesítményének látta, mégsem lenne jogos kettejük viszonyát szellemi hasonlóságnak tekinteni. Míg Heidegger ellentmondást nem tűrően szorgalmazta az ontológiatörténet és a metafizika destrukcióját, addig Leo Strauss a múltbéli teljesítmények értő értelmezéséről és helyreállításáról írt – olvashatjuk a két kivételes egyéniség gondolatait összevető ötödik fejezetben (*Destruktion or Recovery? On Strauss's Critique of Heidegger*).

Strauss figyelmét természetesen nem kerülhette el a huszadik század legnyomasztóbb jelensége, a modern zsarnokság sem. A német történeti tudat megjelenése vagy az orosz kommunizmus felemelkedése elemi erővel hatott a nyugati intelligenciára. A második világháborút követő években sorra jelentek meg a totalitarizmusok természetét elemző nagy művek. Az újkori kollektivista zsarnokságok mikéntjét kutatta Adorno és Horkheimer, akárcsak Hannah Arendt vagy Karl Popper. Strauss az *On Tyranny* gondolataival válaszolt a kihívásra. Smith értékelése szerint Strauss elképzeléseinek az volt a sajátossága, hogy a sztálini vagy a hitleri rendszert nem tekintette lényegileg új jelenségeknek, hanem egy, az ember politikai létével egyidős intézmény *species*-ének. A totalitarizmust, mint tipikusan huszadik századi jelenséget értelmező, vagy abban a nyugati kulturális örökségének zsákutcáját felfedező gondolkodókkal vitába szállva azt állította, hogy valójában inkább a zsarnokság természete változott meg. Ebben

pedig főképp a minden erényt politikaivá deformáló Machiavelli nézeteit marasztalta el, amelyek gondolatébresztően hatottak a társadalmi uralom és ellenőrzés újkori doktrínáira.

Nem lehet véletlen az sem – állítja Smith – hogy Strauss a modern terror csaknem elkerülhetetlenségét és a történeti folyamatból szinte szükségszerűen való kibontakozását valló kortárssal, Alexander Kojève-vel is vitába szállt. Smith szerint Kojève a modern filozófusoknak hasonló szerepet szánt, mint Xenophón Szimonidésznek. Szimonidész filozófus poéta, aki jó tanácsokkal látja el a zsarnokot, s bár a bölcsek tisztelését kívánja, mégis belekeveredik a politikába. Kojève a világtörténeti folyamatot a hegeli uralom és szolgaság parabolájából vezette le, és arra következtetett, hogy a történelem végét a zsarnokságok kiteljesedése jelenti. Ebben az eszkatológiában a filozófusnak szinte politikai küldetése van, hiszen feladata az, hogy a felismert ésszerűt a valóságban is érvényre juttassa. Strauss pályatársa a filozófiát nyilvános pedagógiának tekintette – véli Smith – és a filozófiai igazság kritériumát a gyakorlati eredményben, az ésszerű-valóságosnak az emberiség számára otthonossá tételében látta.

Ezzel szemben Strauss a távolságtartó filozófia eszményét hangsúlyozta: a filozófus elidegenedése a várostól, tehát a politikától nem végzetes dolog, sőt inkább a filozófia létének szükséges feltétele.

A hetedik fejezetben (*Strauss's America*) a természetjog és Amerika történeti – filozófiai gyökereit kutató Strausst elemezve Smith a „politikai filozófia” fogalmának kétféle értelméről ír. A kifejezés egyrészt jelentheti a politika filozófiai vizsgálatát, másrészt jelentheti a filozófia politikai értelmezését. A terminus az

első esetben egy vizsgálódás tárgyára, míg a másodikban egyfajta irodalmi vagy rétori magatartásra vonatkozik. Az első értelemben a politikai filozófia nem más, mint filozófiai diszciplína, amely problémák meghatározott körére, például a hatalom megosztására vagy az igazságosság kérdésére vonatkozik. Smith szerint semmi kétség nem férhet ahhoz, hogy Strauss a pusztán a tudás egy bizonyos, más szférákkal egyenértékű tárgykörként elgondolt politikai filozófia eszméjét elutasította. Ennek értelmében a politikai filozófiát autonóm területnek, lényegében *első filozófiának* tekintette, és úgy vélte, hogy a politikum elsőbbséget élvez a létezés más területeivel szemben. A filozófia és a közösség viszonya mindig feszültségekkel teli, és e feszültség indítékai a teológiai-politikai dilemmájához kötődnek. A politikai filozófia és a társadalom valósága közötti ellentét a dolgok rendjéből adódik, így végzetes következmények származhatnak abból, ha a filozófiának az érintettek társadalmi vagy politikai státuszt szánnak.

Ebből természetesen nem következik az, hogy a filozófus számára a politikum valósága teljességgel idegen, vagy az, hogy gondolatai ne lehetnének relevánsak a fennálló dolgok világára nézve. Strausst éppúgy érdekelte a létező hatalom

Ebből természetesen nem következik az, hogy a filozófus számára a politikum valósága teljességgel idegen, vagy az, hogy gondolatai ne lehetnének relevánsak a fennálló dolgok világára nézve.

természete, vagy a kiváló államférfi eszménye, mint az egyre erősödő multikulturalizmus nyomása. Carl

Schmitthez hasonlóan úgy vélekedett, hogy az emberi létezés nemzeti, állami

köreit partikuláris és esetleges történeti képződményekként láttató eszme éppúgy veszélyes, mint a nemzetek feletti világállam eszménye.

Smith kötetében mindvégig érzékelhető az a szándék, hogy valamiképpen átfogó, de legalábbis reprezentatív képet adjon

mindarról, ami Strauss horizontján megjelent. A könyv a teológiai-politikai problémát és a modernitás természetét tekinti az életmű lényegi kérdésének. Smith nem törekedett arra, hogy esszenciális következtetéseket vonjon le, és nem vállalkozott arra sem, hogy egy egész gondolatrendszert rekonstruáljon.

A nagy következtetésektől óvakodva inkább mértéktartóan érzékelteti Strauss pozícióit. A körültekintő bánásmód elismerést érdemel, hiszen elveti azt a démonizálást, vagy éppenséggel misztifikálást, amely a Strauss-hoz hasonló szellemek megítélését veszélyezteti.

JEGYZETEK

¹ STRAUSS, Leo 1991: *On Tyranny* New York: Free Press, Chicago: University of Chicago Press., Uő. 1999: *Természetjog és történelem* (Lánczi András ford.) Budapest: Pallas Stúdió – Attraktor